

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
Универзитетски трг 2
18000 Ниш

**ЦЕНТАР ЗА НАУЧНА ИСТРАЖИВАЊА
САНУ И УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ**

Научни симпозијум
Традиционална естетска култура 7: ВРТ
25. новембар 2011.

ПРИЈАВЉЕНИ УЧЕСНИЦИ

- Др Бојан Јовановић
Балканолошки институт САНУ, Београд
jovanovic.b@gmail.com
Култура врта
- Мр Тања Милосављевић
Институт за српски језик САНУ, Београд
tanja_nis@live.com
Естетски моменти у разграничењу лексике са основним значењем врт
- Др Гордана Милошевић
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
mgoga@eunet.rs
Кад тамо, у башти, у хладу јасмина...
- Др Душан Пајин,
Београд
pajin@afrodita.rcub.bg.ac.rs
Japanski vrtovi
- Др Драган Ћаловић
Мегатренд универзитет у Београду
calovic_dragan@yahoo.com
Врт у исламској уметности
- Мр Милош Матић
Етнографски музеј у Београду
milos.matic@etnografskimuzej.rs
Врт – лиминални простор између два света
- Д-р Марија Маркова
Етнографски институт с музеј при БАН, Софија
m_tarnovska@abv.bg
Градината в този и в онзи свят според представите на традиционния българин

- Станка Янева
Етнографски институт с музей при БАН, София
[janeva @abv.bg](mailto:janeva@abv.bg)
Паркът като културно пространство
- Др Љиљана Гавриловић
Етнографски институт САНУ, Београд
fifana@gmail.com
Паркови: споменици природе
- Др Милина Ивановић Баришић
Етнографски институт САНУ, Београд
Milina.Barisic@ei.sanu.ac.rs
Национални паркови: издвојени простори
- Мр Марко Стојановић
Етнографски музеј у Београду
marko.stojanovic@etnografskimuzej.rs
Врт и вртни украси: чардак ни на небу ни на земљи
- Др Никола Цекић
Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет
ncekic@yahoo.com
Вртне фасаде у урбархитектури
- Д-р Иванка Петрова
Институт за етнологија и фолклористика с Етнографски музеј, София
ivpetrova@yahoo.com
Градската градина в стара София – социални параметри и општествени функцији
- Др Соња Ризоски
Факултет за менаџмент руралног и еколошког туризма, Скопје
sonjarizoska@yahoo.com
Врт у исламској уметности у Скопљу
- Др Драган Жункић
Универзитет у Нишу, Факултет уметности
zunic@ni.ac.rs
Вртларство у систему уметности
- Др Срђан Марковић
Универзитет у Нишу, Факултет уметности
magelen@open.telekom.rs
Врт у сликарству Мирјане Михаћ
- Ана Савић Грујић
Институт за српски језик САНУ, Београд
anasavic81@gmail.com
Лексика цвећа у Црнотравском речнику Радосава Стојановића
- Др Никос Чаусидис
Универзитет „Св. Ћирило и Методије“ у Скопљу, Филозофски факултет
chausidis@gmail.com
Љубав у врту, бапти и на пољу

САЖЕЦИ ПРИЈАВЉЕНИХ САОПОШТЕЊА

Др Бојан Јовановић
Балканолошки институт САНУ, Београд
jovanovic.b@gmail.com

Култура врта

Резиме: човекова потреба да независно од природе али користећи њене елементе створи свој свет, довела је до формирања културе којом је и њен творац добио најбитније обележје свог идентитета. Потврђујући се првенствено као биће културе, он ствара врт као начин преобликовања природе. Непознат номадима, врт одликује првенствено седелачке заједнице. Могућност да се на одређен начин обликује простор изражена је не само местом одгајања и култивисања биљака већ и стварањем сувих, камених вртова. Преобликовање дате просторне стварности има за циљ другачије структурирање вртог времена. Врт постаје друга природа којом се исказује човекова креативна моћ да другачије од онога што природа чини уреди свој свет. Полазећи од обрасца рајског врта, аутор доказује да у култури врта људски дух преко измишљених и фантастичних облика иде до свог циља околним путем.

Кључне речи: природа, култура, номади, биљке, камен, рај, забрана, прекршај, дух,

Мр Тања Милосављевић
Институт за српски језик САНУ, Београд
tanja_nis@live.com

Естетски моменти у разграничењу лексике са основним значењем *врт*

Резиме: Земљиште (обично ограђено и уз кућу) где се сади и негује поврће, воће, цвеће, у нашим стандардним речницима дефинисано је лексемама *врт*, *башта*, *градина*. Ове лексеме су полисемичне, али у свом осном значењу имплицирају део окућнице не којем се гаји цвеће или пољопривредне културе. У синтагматским изразима *врт* и *башта* спецификују своја значења и уз одговарајуће детерминанте обележавају конкретне реалије (*божји врт* – рај; *ботанички врт* – ботаничка башта; *висећи (Семирамидини) вртови* – вештачки паркови у Вавилону направљени у виду тераса тако да чине утисак као да висе; *дечији врт* – дечији вртић; *зоолошки врт* – место где се чувају животиње (нарочито ретке) ради приказивања и проучавања; *јавни врт* – јавни парк; *ботаничка башта* – врт у коме се гаје поједине врсте домаћих и страних биљака; *зимска (стаклена) башта* – просторија са кровом и зидовима од стакла за гајење јужних биљака или раног поврћа и воћа, стаклара; *зоолошка башта* – зоолошки врт; *летња башта* – ресторан, кафана под ведрим небом за летњу сезону; *огледна башта* – одвојено земљиште за гајење биљака на којима се врше разна испитивања; *национални парк* – предео већих размера који је под државном заштитом ради природних лепота или ретке флоре и фауне).

Поред речника књижевног језика, богату грађу за овај рад налазимо и у дијалекатских речницима, где се јавља мноштво лексема које су у синонимном односу са лексемама *врт*, *башта*, *градина*: *повртњак*, *перивој*, *парк*, *цветњак*, *грунка*, *аз-башча*, *долац*, *грунка*...

Полазећи од семантике и етимологије ових лексема, у раду ћемо се позабавити дистинкцијом њихове пољопривредне и естетске, односно културолошке димензије. У обзир ћемо узети и дијалекатске ликове (*багча*, *бајча*, *бакча*, *барча*, *бахча*, *бача*, *баића*, *баишча*), облике (*градинка*, *градинче*, *грунка*, *цветњаче*) и семантику речи са основним значењем *врт*.

Тај дистинктивни семантички однос упечатљив је у народним говорима, где су деминутивне форме носиоци естетске вредности лексеме (*градина* – ограђени део окућнице на којем се узгаја поврће; обрадиви део имања према *градиница*, *градинка*, *градинче* – земљиште око куће на коме се узгаја цвеће; *башта* – врт, градина, повртњак према тимочком *аз-башча* – башта посебне врсте по лепоти, ванредна башта; *грун* (од германизма „грунт“) – земљиште, грумен према *горунка* – кита цвећа, цветна башта).

Др Гордана Милошевић
Универзитет у Београду, Архитектонски факултет
mgoga@eunet.rs

Кад тамо, у башти, у хладу јасмина...

Апстракт: Врт и вртна уметност формирану су раним цивилизацијама Египћана, Међана, Персијанаца и Вавилонца, да би временом били прихваћени у античким цивилизацијама Грчке и Рима. Вртови су обично представљали извор благостања и приказивање статуса источних олигархија. Њихова површина и уређеност приближавају их више архитектонском изражавању и приказивању, него обичном вртларству и хортикултури у условима савременог живота. Зидови и комуникације и високо растиње главна су обележја ових дела.

Институција вртова имала је своје значајно место у Грчкој и Риму. У Грчкој они су саставни део јавних објеката; храмова и гимназиона. У Римској цивилизацији врт се трансформише и развија у два правца; као јавни градски врт и као приватни врт. Институција стварања великих газдинстава типа вила урбана и палацијалних комплекса ван градског језгра, отворила је пут стварању приватног вртог окружења. Везаност за земљу и осећај припадности пореклу са села и недољива страст према стеченом богатству и његовом увећавању биће прави изазов у стварању нове уметности – уметности уређење и приказивања приватног врта и његовог повезивања са кућом.

„Постоји једна алеја која окружује врт и служи за шетњу у носилци. Њу прати жива ограда и бокори рузмарина.... До алеје доспева са унутрашње стране њеног лука млада лоза на сеновитом вењаку, чије је тле равно и пријатно чак за босу ногу. У врту има много купина и смокви....“ (Плиније Млађи)

Врло брзо установљена је и институција гробног врта. Гробни вртови били су изграђивани на приватним имањима (*agerr, praediolum*), али и у градским некрополама. Вртно уређење непосредног гробног окружења требало је да покојнику олакша оноземалски живот. Појавом хришћанства, представа „раја“, на зидовима сликаних гробница, носи у себи дугу античку традицију и по концепцији се не разликује од паганских представа, са бујном вегетацијом и симболима палме, винове лозе итд.

После пада Западног римског царства поимање и фоворизовање врта настављено је на Истоку, и врло брзо се утемељило и постало саставни део свакодневног јавног и приватног живота исламског света.

Кључне речи: врт, вртна уметност, јавни врт, приватни врт, гробни врт, „рајски врт“

Др Душан Пајин
Београд
pajin@afrodita.rcub.bg.ac.rs

Јапanski vrtovi

У Јапану се рано почело писати о вртovima, па је први приручник, *Sakuteiki*, саставио у 11. веку, Таџибана но Тоџицунa (1028-94). Уређење и естетика вртova су се разvijали delom и под uticajima из Кине и Кореје.

Da bismo imali pun uvid, važno je imati u vidu tipove vrtova (približno pet) koji su se razvili u Japanu, od 7-19. veka. Istina, neki vrtovi mogli bi se (po svojim karakteristikama) svrstati u više od ovih grupa.

Od opštih karakteristika, u uređenju vrtova, između ostalog, korišćeno je i minijaturno drveće (*bonsai*), kao i tzv. „pozajmljeni prizori“, kada se – preko određenih otvora u zidovima – „pozajmljivao“ prizor koji se nalazio iza zida.

U vrtovima važan činilac je i boja, posebno vezana za promene godišnjih doba. Primere nalazimo u mnogim vrtovima, posebno u vrtu Tenrju-đi, 1330. g. i Šisen-do, Kjoto, 1641. g.

Sumarno, mogu se uočiti sledeći tipovi vrtova (hronologija je približna).

1) Rani vrtovi (7-12. v.) omogućavali su vožnju čamcem i šetnju. U rani tip kompleksnog vrta mogu se svrstati primeri nekih vrtova iz 11. v. sa dva jezera i ostrvcem, što omogućuje vožnju čamcem. Primer je Kinkakuđi (Zlatni paviljon, iz 13 v.), sa vrtom za šetnju, ostrvcem i jezerom. Međutim, primere takvih vrtova nalazimo i u potonjim vekovima.

2) Drugi tip je vrt koji predstavlja rajsko naselje (u duhu đodoa – čiste zemlje – u tradiciji đodo budizma), ili ostrvo besmrtnika *Horai (P'eng Lai)*, iz kineske taoističke tradicije) – 11-13 v. Vrt kao rajsko naselje se nalazi u sklopu hrama Mocu-đi, grad Tohoku, iz 10. v. – to je vrtna predstava raja u đodo budizmu. Drugi primer je vrt u sklopu kompleksa zamka u Osaki, iz 1583.

3) Vrtovi u duhu zena su obično bili bez vodenih površina, ali njihova „suvoća“ je mogla biti manja ako su uključivali neke vrste biljaka, ili naglašenija, ako su bili svedeni na pesak (sitan šljunak) i kamenove. Oni su mogli biti vrtovi u koje se donekle ulazilo (i šetalo), ali češći su oni koji su bili predmet kontemplacije sa rubne staze, ili iz prostorije u zgradi. Postoje tri varijante zen vrtova:

a) *Hiraniva* – ravan vrt od belog peska, mahovine, trave i zimzelenog bilja.

b) Suvi vrt – *kare-sansui*, ili *seki-tei* – 15. v. nadalje.

v) *Nakaniva*, pokriven vrt – smešten unutar građevine.

Neki hramovski kompleksi zen tradicije imaju u svom sklopu više tipova vrtova (za „šetnju“ i „samo za gledanje“) – primeri su: Rjogen-in – Kjoto, 16. v., kao i vrt Tenrju-đi, Kjoto, oko 1330. (kreirao: Muso Soseki). Tip vrta „samo za gledanje“ se nametnuo kao tipičan zen vrt – on je prezentan, kao predmet, ili slika, tj. u njega se „ne ulazi“, nego je posmatran kao slika.

Suvi vrt – *kare-sansui*, ili *seki-tei* – od 15. v. nadalje, mogao bi se smatrati i podvrstom *hiranive*, ali osim što nema vode, nema ni rastinja. Primer je vrt u sklopu hrama Rjoan-đi, Kjoto, 1499. (kreirao Soami). U tom vrtu asimetričan sklad je ostvaren u rasporedu 15 stena na površini vrta. Jednostavnost se očituje kako u celini, tako i detaljima.

4) Poseban tip vrta (*rođiniva*) bio je uz čajnu kućicu, koji bi se mogao smatrati i podvrstom vrta u duhu zena. Jedan od primera je u kompleksu hrama Daitoku-đi – Kjoto (kreirao Kobori Ensju, 1648).

5) Šukei-en (*shukkei-en* – vrt umanjjenih replika) je vrt u kome pored prirodnog ambijenta vrta – vode, staza i mostića – postoje i replike (simulakrumi) pejzaža po čuvenju. Primer je vrt Šukei-en u Hirošimi (iz 17. v.)

6) Kaleidoskopski vrtovi (*kaiju* – vrt „mnogih zadovoljstava“) pripadali su plemstvu (daimjoima); obično su uključivali jezerce po kome se vozilo čamcem. Primer tog vrta je Ricurin, u Takamacuu (1630).

BIBLIOGRAFIJA

- *Japanski vrtovi* (2009), prir. i prev. S. Višnjic Žižović, Beograd, Liber
- Hisamatsu, Shin'ichi (1971): *Zen and the Fine Arts*, Tokyo, Kodansha
- Maraini, Fosco (1981): *Japan – Patterns of Continuity*, Tokyo, Kodansha
- Pajin, D. (1998): *Druga zemlja, drugo nebo – filozofija umetnosti Kine i Japana*, Beograd, BMG
- Paul, Michael (2000): *Living Zen* – London, Frances Lincoln Ltd.
- Paskvaloto, Đandorđo (2007): *Estetika praznine*, Beograd, Clío
- *Sakuteiki: Visions of the Japanese garden. A modern translation of Japan's gardening classic* – prir. i prev. Takei, J. & M. P. Keane (2001). Boston, Rutland & Tokyo, Tuttle Publ.
- Wright, Tom & Katsushiko Mizuno (1990): *Zen Gardens*, Kyoto, Suiko books

Др Драган Таловић
Мегатренд универзитет у Београду
calovic_dragan@yahoo.com

Врт у исламској уметности

Апстракт: Иако се настанак исламске уметности, а у многоме и њен развој, везују за области које својом природом нису биле наклоњене развоју хортикултуре, а можда управо и због тога, врту је у исламској уметности већ од најранијих фаза њеног развоја придавана велика пажња. Овде свакако не треба занемарити утицај исламске есхатологије, у којој се прихвата концепција раја као божанског врта, тим пре што се кроз читав развој исламске уметности може пратити њена чврста повезаност с религијом.

Већ малобројна сачувана дела исламске уметности омајадског периода указују на значај који је на самим почецима њеног развоја придаван уметничком промишљању врта, могућностима његове визуелизације или просторног конципирања. У прилог овоме сведоче чувени мозаици Велике џамије у Дамаску. На сачуваним приказима препознају се стилизоване фасаде, окружене више натуралистички него формалистички изведеним стаблима дрвећа, палми, разног биља, те повезане сложеним декоративним шемама састављеним од фитоморфних елемената, које остављају утисак једног обједињујућег врта из којег израста живот.

И у каснијем периоду врт привлачи велику пажњу исламских уметника. Прикази врта нарочито се могу пратити у минијатурном сликарству. Један од карактеристичних примера потиче из петнаестог века, а везује се за рад сликарске школе у Херату. Реч је о минијатури из шахнама израђених за Бајсунгура, 1430. године, на којој је приказан долазак принца Хумаја и дочек од стране принцезе Хумајун у врту кинеског цара. Врт је приказан у дневној светлости на којој се прецизно изведени цветови пресијавају, док је изнад врта дат приказ небеског свода са звездама. Ослобођен натуралистичке доследности, уметник преузима симболичко декоративну основу из персијског сликарства коју примењује на листу посвећеном једној поеми од Хаџу Керманија. Он повезује склад врта, ритам и усклађеност разноврсног биља са хармоничним складом космоса, али и редом који влада у свету који је, у једном религијском тумачењу, створио Бог, ускладивши многе супротстављене елементе.

И у исламској архитектури врту је посвећено доста пажње. Муслимански владари своје палате концентришу око и унутар врта, који постаје земаљска слика склада и благостања који вернике очекује у рају. Од племићких палата из омајадског периода грађених на рубу пустиње, преко раскошних вртова абасидских владара, далеке Шпаније у којој неимари конципирају Алхамбру као палату сачињену из низа дворишта окружених грађевинама, до турских и монголских палата које наглашавају значај врта у односу на саму грађевину која се дизала у средини, и која је често била сачињена од низа мањих павиљона интегрисаних с раскошно уређеним вртovima, исламска световна архитектура развија се много пре на постављеном захтеву за остварење једног хумано обликованог простора, него на императиву грађења монументалних сведочанстава моћи.

Као одјек божанске замисли на земљи, врт је у исламској уметности заузео истакнуто место. У исламској архитектури он је обезбедио чвршћу интеграцију човека с природом али и с Богом, док је у исламском сликарству, као и у уметничкој обради текстила, слоноваче, у керамици, итд., приказ врта отворио широк простор уметничким истраживањима како на симболичком, тако и на декоративном плану.

Мр Милош Матић
Етнографски музеј у Београду
milos.matic@etnografskimuzej.rs

Врт – лиминални простор између два света

Апстракт: Овом приликом под вртом подразумевам уређени простор око куће, станишта, простор који је у традицијској култури формиран као простор с хедонистичком и репрезентативном функцијом. То је простор који је јасно омеђен и који је не само ограђивањем, већ и традицијском концептуализацијом простора одвојен од других простора окућја, пре свега од економског простора. Због тога се овако узет врт културно уобличава тек када у традицијској култури долази до јасног одвајања становања од економских активности.

За разумевање врта аналитички је корисно поћи од традицијског конструкта простора домаћинства и односа који се гради ка другим просторима. У традицијској култури можемо да разликујемо два основна концепта простора домаћинства – линијски и циклични. Први подразумева организовање сегмената простора, активности и зграда дуж једне осе, док други подразумева њихово кружно позиционирање око једне централне зграде, куће. Први концепт по правилу срећемо тамо где налазимо бондручни систем градње, други концепт по правилу везујемо за динарску брвнару.

Традицијска циклична организација простора домаћинства не познаје врт онако како га креира, позиционира и утилізује линијска организација простора. Врт у цикличној организацији простора домаћинства не постоји као јасно дефинисана целина, јавља се пре као цветна декорација око станишта и самим тим се не може одредити као лиминална зона између станишта и других простора. Циклична организација простора подразумева симболичку потпуну затвореност ка споља и индиректно је у вези с тзв. херојским менталитетом који, поред осталог, подразумева псеудоотвореност ка другима и пренаглашено гостопримство које је, наизглед звучи парадоксално, у функцији затворености домаћинства. У цикличној организацији простора традицијске културе врт се не јавља као хедонистички простор, већ као средство дистанциране репрезентације.

У линијском структурирању простора домаћинства, врт је јасно дефинисан, има утврђено место и однос према осталим сегментима и активностима домаћинства. Врт по правилу садржи неколико општих елемената – цвеће, пар чокота винове лозе, клупа (обично заклоњена лозом), стаза, шимшир, једна или две воћке. Уколико је кућа архитектонски развијенија и поседује трем, цвеће се налази и на трему. Веома битан моменат представља то што је врт увек постављен између куће и пута, односно попуњава простор између куће и пута као културно одређене јавне сфере и јавног простора. Преформулисано речено, врт је по правилу постављен тако да се увек налази *испред* куће, узимајући у обзир бесконачан број варијанти поимања простора који се одређује као простор испред куће.

Хедонистичка функција врта, да је тако назовем, сасвим је јасна. Врт је етаблиран простор за одмор, место на којем је дозвољено опуштање, место на којем се угодно обедује. С тим у вези стоји и репрезентативна улога врта пошто је он „огледало“ куће, тј. укућана, место за примање гостију. Лепота врта је уједно и „лепота“ куће, складан и уређен врт је одраз складне и уређене породице (домаћинства). Оријентисан ка путу, врт је својеврстан ботанички наратив о кући и укућанима. То је у ствари културно установљена могућност нетачног представљања себе, јер сâм врт може бити величанственији од домаћинства.

Кућа и остали простор који не припада домаћинству и његовом окућју семантички је наспраман простору куће. Простор куће је уређен простор, простор који структурира један породица и која га познаје, па он за њу није „опасан простор“. Супротно, простор изван окућја је простор који једна породица не може самостално да структурира, то је превасходно социјални простор који у великој мери зависи од других. Зато је тај простор непознат и опасан, а његова опасност наглашена је тиме што је „настањен“ разним митским бићима. И док је граница између два семантички наспрамна простора у самим вратима, врт представља лиминалну зону у којој се припадник *туђег* простора прилагођава *домаћем* простору (чак и ако не улази у кућу). Да би се из јавног простора прешло у домаћи простор неопходно је проћи кроз врт и тако се упознати с домаћинством у које се долази. Такво схватање врта у великој мери потврђује у исламској културној парадигми установљена институција мале капије којом су повезана суседна дворишта. Како су суседи неко ко је веома близак, неко с ким је успостављен чврст однос сарадње, није неопходно да они проласком кроз врт буду лустрирани.

Поврх тога, врт функционише и као дефинијенс домаћинства онда када га посматрамо као јединичну ћелију сеоске заједнице. Село може да буде дефинисано као просторни скуп домаћинстава која имају заједничке интересе, али су у великој мери међусобно независна

иако стварају међусобне социјалне односе и познају висок ново сарадње. Врт, наиме, функционише као дистанца према другима, према другим домаћинствима у селу. Врт, као средство дистанцирања, појединачно домаћинство издваја од других и ка другима то домаћинство одређује као посебну јединицу села. Чини се да је такво културно значење врта посебну снагу добило у савременој култури када се јављају многи декоративни елементи чија комбинаторика омогућава још прецизније естетско изражавање (иако то често доживљавамо као кич) и тиме исказивање става домаћинства ка другима. Један од естетских елемената који формално у савременом кич-уређивању врта потврђује тежњу ка дистанцирању од других јесте фигура лава који често има израз агресивности.

Врт око куће, дакле, није само ботаничко-естетска димензија становања у традицијској култури, већ је комплексан културни конструкт који се својим скупом значења користи за вишеслојну комуникацију ка другима.

Д-р **Мария Маркова**
Етнографски институт с музей при БАН, София
m_tarnovska@abv.bg

Градината в този и в онзи свят според представите на традиционния българин

Резюме: В представите на традиционния българин за този и за онзи свят, добре запазени до средата на XIX в., специфично място имат градината и дворът. В света на живите (този свят) те са винаги в параметрите на усвоеното пространство. Тук реалната градина е вместена в двора на къщата и понякога е отделена от останалите му сектори. Тя заема една от преходните му зони между културното пространство (къщата с нейния сакрален център – огнището) и границата му (оградата) с природата/чуждото. При традиционните българи градината е място на женския труд. Пространството ѝ е изпълнено с различни по предназначение насаждения – известно количество цветя, предимно с естетическа функция, овошки, засадани в близост до оградата, и основно култивирани растения, които са главните консумирани материи от човека и придават етноспецифичните вкус и мирис на българските блюда.

Локализацията на мястото на градината в онзи свят е част от по-обширните представи за рай и ада. Цялото пространство, обитавано от душите на праведниците, се осмисля като една градина. Част от отликите ѝ от съответния локус в света на живите са разкъсването на връзката ѝ с двора и с ограждането, съществуването ѝ без необходимостта да бъде поддържана чрез човешки труд, видът на насажденията ѝ (цветя, плодни дървета) и т.н. Специфични са и представите за градината при грешниците и съществата, обитаващи граничния хронотоп. Топосът ѝ напълно липсва в миогледното конструиране на ада. Митологичните същества я познават, но не във вида, характерен за живите или за праведниците – при тях към спецификите на райския локус се добавя придобиването на част от плодовете на човешката градина чрез кражбата.

Д-р **Станка Янева**
Етнографски институт с музей при БАН, София
janeva@abv.bg

Паркът като културно пространство

Резюме: Развитието на ландшафтната архитектура през вековете е отражение на господстващите идеологии и стилове, характеризиращи съответното време. Паркостроителството в България е късно явление, началото на което е поставено в края на

XIX и прввите десетилетия на XX в. Изграждането на паркове и градини следва утврдените вече тенденции в европејските страни, а прввите проекти са възлагани на западноевропејски ландшафтни архитекти и инженери. Конструирањето на тези пространства вклучва не само растителното им оформление и изграждането на алеи, но подчинява плановите на разнобразни функции со обособени места за спортни игри, културни програми, честванија, художествени произведения, мемориали и други со рекреативни, естетически, възпитателни и образователни задачи.

Клучови думи: културно пространство, социални функции, парк

Dr Ljiljana Gavrilovic
Etnografski institut SANU, Beograd
fifana@gmail.com

Parkovi: spomenici prirode

Апстракт: U radu se razmatra klasifikacija parkova i njihova zaštita kao “spomenika prirode”, uprkos tome što je jasno da park nije prirodna nego je kulturna tvorevina, odnosno da je to jedan od načina kulturnog preoblikovanja prirode i uspostavljanja stalne stroge kontrole nad njom.

Park je, kao uostalom i svi ostali vrtovi, strogo kontrolisani prostor. To je prostor bez korova, oblikovan višom voljom: u slučaju parka (i ostalih običnih/zemaljskih vrtova) kontroliše ga čovek; on je zemaljski pandan rajskom vrtu – mestu bez greha, koje kontroliše Bog. Priroda se u parkovima oblikuje u skladu sa ljudskim željama i aktuelnim estetskim vrednostima, pri čemu se vrlo često vrši direktno nasilje nad njom.

Unutar tog prostora je strogo kontrolisano ljudsko ponašanje, koje se ograničava ne samo na oblast poznatog i bezbednog, nego pre svega na oblast dozvoljenog, o kojoj odlučuje neko drugi, a ne korisnici prostora.

Кljučне рeчи: парк, природа, култура, споменици, контрола.

Др Милина Ивановић Баришић
Етнографски институт САНУ, Београд
Milina.Barisic@ei.sanu.ac.rs

Национални паркови: издвојени простори

Апстракт: Термин национални парк најчешће подразумева издвојени предео који због специфичности простора задобија посебан статус. Посебност произилази због: очуваности биљног потенцијала, животињских врста које су на другим местима изумрле или су у нестајању, затим речних долина, планинских гребена, језера, водопада и сл. Акцент је на заштити природног богатства али се не може превидети антропогени утицај. У заштићеним областима налазе се како људска станишта, тако и пољопривредне површине.

Издвајање једног простора од сличних и његово сврставање у категорију простора од националног значаја обично се врши са циљем заштите и очувања природног и културног наслеђа. Садржаји који се заштићују сматрају се специфичним само за област која се штити. Када се говори о садржајима на овај начин заштићеног простора обично се мисли на природна богатства, на посебност биљног и животињског света.

Начин на који су национални паркови конципирани отвара многа питања, а чини ми се да се посебно издвајају недоумице које се тичу будућности омеђеног простора и представљања садржаја тако издвојених простора! Када се нешто издвоји из целине то подразумева да је „омеђено“ јер се само тако може – како се мисли – чувати у затеченом стању. Логично је питање да ли „међа“, иако је у овом случају невидљива, заиста може да сачува „омеђени“ простор у потпуности од промена или се оне само успоравају?

Ако се имају у виду могућности које пружају национални паркови – научна истраживања, заштита специфичних природних и културних вредности, туризам, очување културних и традиционалних вредности – како у све уклопити чињеницу да се простори са посебним третманом обично представљају као „конзервиране“ средине на које време скоро да није имало/или нема никаквог утицаја?

Мр Марко Стојановић
Етнографски музеј у Београду
marko.stojanovic@etnografskimuzej.rs

Врт и вртни украси: чардак ни на небу ни на земљи

Апстракт: Појам врта, баште или парка, најчешће се повезује са природом и њеним неживим и живим елементима: вода, земља, камен, биљке, напакон и животиње; но, уједно су то места којима тек деловање човека даје значење. Занемаривши колоквијално поиман појам баште – у функцији култивисаног простора за узгој биљака у нутритивне сврхе – а потом и парка као споменичког, рекреативног, еколошког и на друге начине вишезначно испуњеног простора, за предмет истраживања узео сам – као уже дефинисан културни феномен – украсне вртове. Јавни или приватни украсни вртови величином, обликом, садржајем и тачно утврђеним границама простирања означавају на једној страни „припитомљену природу“, а на другој страни, истовремено, својеврстан мизансцен интерактивно сучељених природних елемената, културних корекција и креација, те уживалаца/посетилаца у том простору.

Оставивши по страни елементе природног света као неизоставну основу за настанак било каквог културног значења, *вртни украси* – артефакти на основу којих се вртним површинама/садржајима уобличавају интроспективне, интерперсоналне и, потом, шире схваћене друштвене релације твораца и посматрача – показују да, како су осмишљени у широком дијапазону: митолошки и јунаци популарних бајки и стрипова, фигуре дивљих и домаћих животиња, материјалне меморате традиционалне културе, и још много тога, представљају поље у коме се могу препознати различити ставови, веровања, системи вредности и културни обрасци, како индивидуалних стваралаца, тако и друштвених заједница којима они припадају. Због свега тога индивидуализована читања врта садрже украсе у облику разноликих представа: Бамби, Снежана са седам патуљака, Мики, Шиља, Паја Патак, фламингоси, роде, лавови, лабудови, жабе, али и плугови, запрежна кола, дрвена колица, точкови, јармови, овце...

Артифицијелни украси и њихов положај градивних елемената укупног садржаја вртних простора указују на постојање симболичког, степенованог преласка из домена природе у домен културе, при чему се врт може посматрати као лиминални простор где комуникационо функционишу два смера истог правца: од културе и према култури; те у складу са тим и место где се симболички преплићу представе о реалном окружењу, уже трансцендираној, као и „реалности“ насталој у оквирима популарне културе.

Др Никола Цекић
Универзитет у Нишу, Грађевинско-архитектонски факултет
ncekić@yahoo.com

Вртне фасаде у урбархитектури

Апстракт: У овом раду отворена су питања естетске културе обликовања фасадних равни у урбархитектури. Пажња је фокусирана на вертикалне фасадне равни, које би требало у урбаним агломерацијама радикално преуредити – вегетационим материјалом, вртним флоралним, природним структурама, као и на хоризонталне равни. На пету, кровну фасадну

раван, како је говорио славни архитекта Ле Корбизије, односно шесту – партерну раван између индивидуалних кућа и зграда за колективно становање, све више затрпану аутомобилима и неприкладним материјалима.

Вртоглаво брзи раст становништва у градовима довео је до снажног пораста артефактних физичких структура, скоро унификованих, до губљења идентитета кућа, до губљења њихове препознатљивости, када поправку стања у наруженом, глобалистичком, имитантно уређеном урбаном простору можемо потражити у вегетационом материјалу ради иновирања урбархитектонских форми или слободних површина у простору. Неопходно је приступити урбархитектонској обнови, формулисању визије блиске урбане будућности, како би се сачувала културна разноликост и успоставиле нове координате за стратешку симбиозу вегетационог и артефактног дизајна.

Кључне речи: врт, фасадне равни, урбархитектура, дизајн, културна разноликост

Д-р Иванка Петрова

Институт за етнологија и фолклористика с Етнографски музеј, Софија

ivpetrova@yahoo.com

Градската градина в стара Софија – социални параметри и општествени функције

Резюме: Градската градина, наречена првоначално Александровска, е нај-старијат општествен парк в бугарската столица. Докладът ще се фокусира върху замисла за нейното изградане и устройство и ще проследи мястото ѝ в социалниот живот на столицата през годините. Предмети на изследването са одношението на различни групи от столичното општество към Градската градина и нейното вклучване в ежедневието на граѓаните како важно пространство на општествени и културни пројави. Хронолошкиот период на изследването обхваќа времето от крај на 70-те години на XIX до средата на XX век. За изворова база служат данни от периодичниот печат и от мемоарната литература на современиците, представящи разноврзани картини от живота в Градската градина през този период.

Др Соња Ризоски

Факултет за менаџмент руралног и еколошког туризма, Скопје

sonjarizoska@yahoo.com

Врт у исламској уметности у Скопљу

Др Драган Жунџ

Универзитет у Нишу, Факултет уметности

zunic@ni.ac.rs

Вртларство у систему уметности

Апстракт: Својевремено је „вртларство“ сматрано уметношћу, и можемо га наћи у неким системима уметничких врста (у којима је, додуше, током историје било свакојаких „слободних“ и „простих“, и још којекаквих делатности). Код Канта, на пример, у једној необавезујућој скици могуће поделе „лепих уметности“, вртларство (die Lustgärtnerei) спада у ликовне уметности (die bildenden Künste), као једна врста сликарства (eine Art von Malerkunst), али онога чисто естетскога, дакле, као распоређивање форми из природе само ради „слободне игре уобразиље у посматрању“. Код неких других, „вртларство“ спада у

подкатегорију „идеализовање природе“ унутар такозваних друштвених уметности. Данас се радије говори о „вртној архитектури“, али опет у оквиру ликовних уметности, визуалних. По свему судећи, то значи да је, у време неограниченога ширења садржаја и обима појма уметности, некадашња уметност „вртларства“ заправо изгубила своју посебност и утопила се у широко схваћени појам архитектуре, делећи са њоме димензије функционалнога и естетскога.

Кључне речи: систем уметности, вртларство, визуалне уметности, архитектура.

Др Срђан Марковић
Универзитет у Нишу, Факултет уметности
magelen@open.telekom.rs

Врт у сликарству Мирјане Михаћ

Резиме: У српској уметности после 1950, тачније, после великих прелома изазваних антологијским изложбама Миће Поповића 1950, Милана Коњовића, групе „Једанаесторица“ и Петра Лубарде 1951, отворен је простор за другачије промишљање сликарства. Тај другачији став о сврси уметности формулисан Поповићевим поговором сопственој изложби у Уметничком павиљону у Београду 1950.-став да „... *слово о борби мишљења треба да омогући оно што долази пре истините уметности – право да се она тражи*“, деловао је крепко на младе ствараоце, у то време студенте ликовне Академије у Београду, у њиховој намери да мимо актуелних токова у српском сликарству скраја педесетих и почетком шездесетих година на један другачији начин поставе проблем ликовне транспозиције света, који су одабрали да опсервирају, и проблем човека што обитава у њему.

Та изузетна генерација младих сликара коју су, између осталих, чинили: Мирјана Михаћ, Ксенија Дивјак, Мајда Курник, Милан Кечић, Младен Србиновић..., стварала је сликарство које се и у тематском и у смислу ликовне елаборације разликовало од актуелне уметничке праксе.

Мирјана Кока Михаћ, дугогодишњи професор Ликовне академије у Београду. Једна од оснивача Графичког колектива у Београду почетком педесетих година и члан сликарске групе „Самостални“.

Сликарка која се по сопственој одлуци врло рано искључила из српске ликовне сцене, самостално излажући веома ретко. Иако је, као стваралац и мислећи човек, припадала самом врху српскога сликарства шездесетих, седамдесетих и осамдесетих година, упорно је "заобилажена" од историчара уметности – сачињавача прегледа новије српске уметности. Оставила је изузетно значајан сликарски опус који карактерише окренутост себи, лагумима и заумним просторима сопственога бића, реализован консеквентним и препознатљивим ликовним језиком. Као професор Академије однеговала је и сликарству привела знатан број стваралаца који припадају „традиционалном“ концепту у сликарству-концепту који је антипод минималистичком начину материјализације односа између ствараоца и света у којем живи.

Управо сликарство Мирјане Коке Михаћ, готово од самих њених почетака, показује јаку склоност ка материјализацији унутрашњег ствараоачевог дискурса, визуелно дефинисаног темом Врта као средишта у којем се сусрећу стварно и нестварно. при чему свет слике представља концентрацију, сублимацију и сажимање предложака реалнога света и њихово додиривање са вртovima ствараоачевога бића.

Потреба да се наслика Врт претпостављала је, у њеном случају, избор самоће као облика слободе. Јер осама дозвољава ствараоцу пут у лавиринте сопственога бића. Само тако стваралац узима у руке кључ за разумевање самога себе. Јер, како да сликар наслика влати траве, цвет или облак ако их пре тога није видео, упознао и доживео у дугим лутањима по вртovima сопственога духа.

За такав однос према сопственоме свету ваљало је створити простор у који може да се смести оно што се са путовања по заумним пределима изнесе на белину платна. Мирјана Михаћ је одабрала форму шкољке. Под појмом форма шкољке ваља подразумевати тзв. „затворену-тектонску форму“ композиције, стога што конха шкољке настањена

визуелном представом чини сигурну кућу за првобитну слику у чијим угловима трепере фини валери бића. Шупљина шкољке је место где се земаљско везује са надземаљским.

Пишући есеј о врту под називом *Црвендаћ и светац*, Рудолф Арнхајм помиње постојање малог моста, постављеног преко потока, који повезује „*човекову садашњост у прошлости и будућности*“. Код Мирјане Михаћ мали мост је замењен хроматски, композиционо и значењски наглашеном линијом. Та линија је дводелна граница са које се улази у слику. Она сликару обезбеђује приступ заумном простору и безбедан повратак из њега. Иза те линије у недоступним дубинама вртова бораве Сунце, Месец, Облаци, Светлост, Прошлост, Латице цвећа и Ветрови. Они немају потребу да пређу праг свог бивствовања. Онај ко њима иде у сусрет је сликар. Он је једини што сме да пређе границу сопственог бивства да би простор шкољке населио облицима.

Ана Савић Грујић

Институт за српски језик САНУ, Београд

anasavic81@gmail.com

Лексика цвећа у *Црнотравском речнику* Радосава Стојановића

Резиме: У овом раду бавили смо се испитивањем лексике у вези са цвећем. Грађа је екскерпирана из *Црнотравског речника* Радосава Стојановића, али се за тумачења понекад кренуло и даље, тачније, у појединим случајевима ослањали смо се и на праксу коју налазимо у говорима сврљишког краја који су нам изворно познати. Овом приликом анализирали смо само оне лексеме којима се означава баштенско цвеће. Циљ овог рада био је да утврдимо принципе њиховог именовања и на основу тога укажемо колико се лексика цвећа уклапа у осталу лексику овог дијалекта. Такође, указали смо и на оне називе који су примљени са других страна и на евентуалне обличке адаптације које су претрпели. Колико је било могуће, настојали смо сазнати да ли регистрована лексика у испитиваном говору поред естетске има и обичајну / обредну или митску функцију.

Др Никос Чаусидис

Универзитет „Св Ћирило и Методије“ у Скопљу, Филозофски факултет

chausidis@gmail.com

Љубав у врту, башти и пољу

Резиме: Овај текст у одређеном смислу представља наставак наших ранијих студија презентираних на прошлим скуповима пројекта „Традиционална естетска култура“. То се пре свега односи на следећа два текста: *Љуљашка и љуљање између обреда, игре и уметности* и *Ликовне представе светог брака (хијерогамије) у древним и архаичним културама*. Основна тема овог текста односи се на митске, симболичке и обредне аспекте брака и још конкретније – коитуса. Ако смо у прошлом раду акценат ставили на космолошке аспекте овог феномена и његове манифестације у ликовном медијуму, у овом случају фокус нашег истраживања okreћемо ка његовим обредним нивоима и то усмереним ка једној релативно уже опредељеној сфери – плодности земље, манифестованој растом биљака. У том смислу, обрађујемо и врт, а с њим башту и поље као сличне форме аграрно култивисане вегетације.

У овој студији биће обрађени разни обредни поступци који се састоје у вршењу коитуса (или његове имитације) на разним пољопривредним површинама, и то углавном за време кључних аграрних активности (орање, сађење, кројење). При том ће акценат бити стављен на примере из словенског и балканског фолклора који ће бити компарирани са сличним феноменима старијих епоха (забележених у историјским изворима и књижевним делима), као и примери синхроних култура лоцираних у удаљенијим егзотичним пределима планете. Такође, биће приложене и ликовне представе које непосредно или посредно упућују на ове феномене (слике, рељефи и гравуре мушкараца који ору, при чему им је фалус у

ерекцији; симултано представљање коитуса и пољопривредних активности). На бази приложеног материјала и постојећих теоријских концепција, покушаћемо доказати да је **транспозиција либида** (схваћеног у јунговском слислу – као основна животна енергија) онај базични обредно-магијски механизам који стоји иза ових поступака и мотивише њихово стварање и одржавање. При томе ћемо елаборирати и три правца деловања овог механизма: - транспонованье плодности с човека (или животиње) ка земљи и на њој засађеним аграрним културама; - транспонованье плодности са земље и на њој засађених биљака ка човеку (и домаћим животињама) у циљу његове плодности, здравља и просперитета. Трећи правац транспозиције либида је усмерен ка естетском – односно ка уметничком делу које је привидно намењено безинтенционалном уживању. Али, насупротив томе, и у овом случају природа поново „злоупотрбљава“ човека за своје сврхе. Уметничко дело инспирише либидо, чиме се круг његове транспозиције поново покреће.

Ајде да ли знаеш, паметиш Милице
(македонска народна песма)

*Ајде да ли знаеш, паметиш Милице
кога си бевме малечки, де
кога си бевме малечки Милице
ај кога се двајцата љубевме.
Ај кога се двајцата љубевме Милице
во чичовото градинче, де
во чичовото градинче Милице
ај кај шарените цвеќиња.
Ај кај шарените цвеќиња Милице
трендафил цвеќе цутеше, де
трендафил цвеќе цутеше Милице
ај на skutот ти ми спиеше.
Ај кога те тебе целував Милице
лице ти беше спотнато, де
лице ти беше спотнато Милице
ај од очи оган ти фрлаше.*